

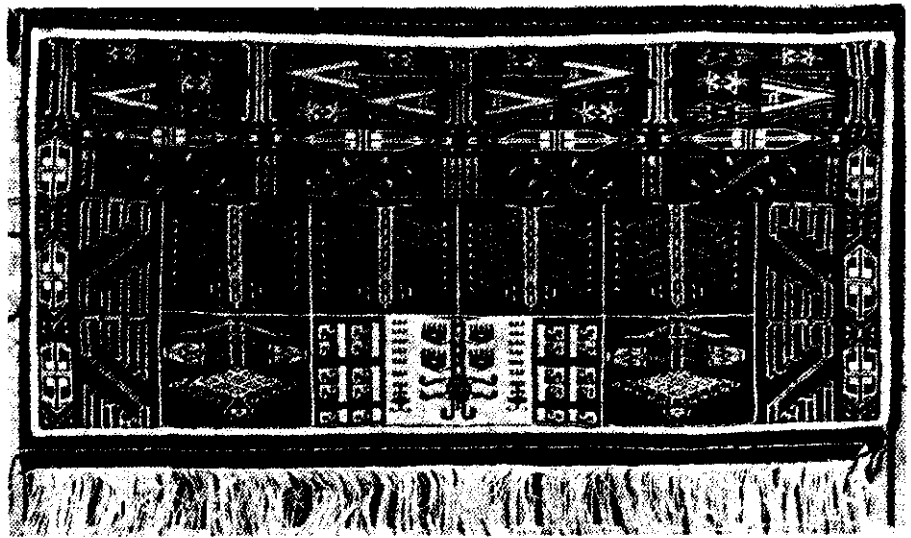
گزارش کوتاه زیر از سوی رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در عشق‌آباد ارسال شده است. با تشکر از همکاران محترم در آن رایزنی مطلب زیر را چاپ می‌کنیم:

تاریخچه قالی ترکمنی

عوض گون دوغدئیف

در سال ۱۹۱۴ «بارون آ. فلکرزان» می‌نویسد: هر کسی با دیدن قالی ترکمنی می‌تواند آن را از قالی دیگر طوایف کوچ‌نشین متمایز بسازد. به راستی قالی‌های ترکمنی که در دوره‌های گذشته با اسم قالی‌های خیره و فارس به کشورهای اروپایی و آمریکایی برده شد و به نمایش گذاشته شده است بازدیدکنندگان را مجذوب خود ساخته است.

یکی از اولین بررسی‌های علمی در خصوص قالی‌های ترکمنی در سال ۱۸۷۹ در لندن توسط «ژولیوس لستینگ» در کتاب قالی‌های قدیمی مشرق به قلم آمده است. بعد از آن در سال ۱۹۰۸ «آ. بوگولیوف» در کتاب قالی‌های آسیای مرکزی، در سال ۱۹۹۲ «هاردلی کلارک» در کتاب قالی‌های بخارا - ترکمن و افغان، در سال ۱۹۹۲ «و. گروت - حسن بولگ» در کتاب قالی‌های شرق، در سال ۱۹۰۴ «آموس چاشر» در کتاب قالی‌های ترکمن و چندین کتاب

ترکمن کمک خواهد کرد. پیدا نشدن قالی‌های قدیمی ترکمنی در سرزمین فعلی ترکمنستان هیچ چیزی را ثابت نمی‌کند زیرا در جاهای قدیمی همچون تپه «آلتین دپه» کوزه‌های سفالین با نقش‌هایی به رنگ آبی و زرد پیدا شده است و همچنین پیدا شدن ابزار و پتایه‌های قالی‌بافی مربوط به سه - چهار هزار سال پیش از میلاد اثباتی بر این حقایق می‌باشد که ترکمنستان از دیرباز یکی از مراکز مهم صنعت قالی‌بافی بوده است.

در نقش‌های قالی‌های ترکمنی نقش سفال‌ها هیچ تأثیری نداشته بلکه وسایل و ابزارهای بافتنی استفاده شده در روی قالی‌های ترکمنی تأثیر داشته است و قالی طایفه سالور ترکمن نمونه‌ای از آن می‌باشد. آب و هوای گرم ترکمنستان باعث شده که صنایع دستی قدیمی در این سرزمین حفظ نشود اما در سال ۱۹۴۹ در ارتفاعات یخبندان «پازیریک» کوه‌های آلتای، قالیچه‌ای پیدا شده که تقریباً سالم مانده است و هم اکنون در موزه «آرمیتاژ» شهر سن پترزبورگ نگهداری می‌شود. این قالی مربوط به هزاره قبل از میلاد می‌باشد. پس از کشف این قالی قدیمی، بر سر قدمت آن و اینکه مربوط به چه قومی بوده است بین باستان‌شناسان، تاریخ‌دانان، محققین هنر، نویسندگان و روزنامه‌نگاران بحث و جدل در گرفت. عالمان و محققان تحقیق کننده در این خصوص به دو گروه تقسیم شدند. گروه اول این قالی را متعلق به فارس‌ها و گروه دوم متعلق به ترک‌ها دانسته‌اند.

«س. رودنیکوف» رییس گروه حفاری، اولین اظهارکننده‌ای است که گفت: این قالی از «آخامنیدهای ایران» به آلتای آورده شده است. ایران‌شناس غربی «خریشمن» نیز با تکیه بر نقش شطرنج مانند این قالی احتمال داد که قالی متعلق به ایرانیان قدیم می‌باشد. زیرا در آن زمان شطرنج فقط در بین ایرانیان رواج داشته است.

دیگر در این خصوص مطالبی عنوان و چاپ شده است اما هیچ‌یک از نویسنده‌های فوق‌الذکر درخصوص تاریخچه پیدایش هنر قالی ترکمن اشاره‌ای نکرده است.

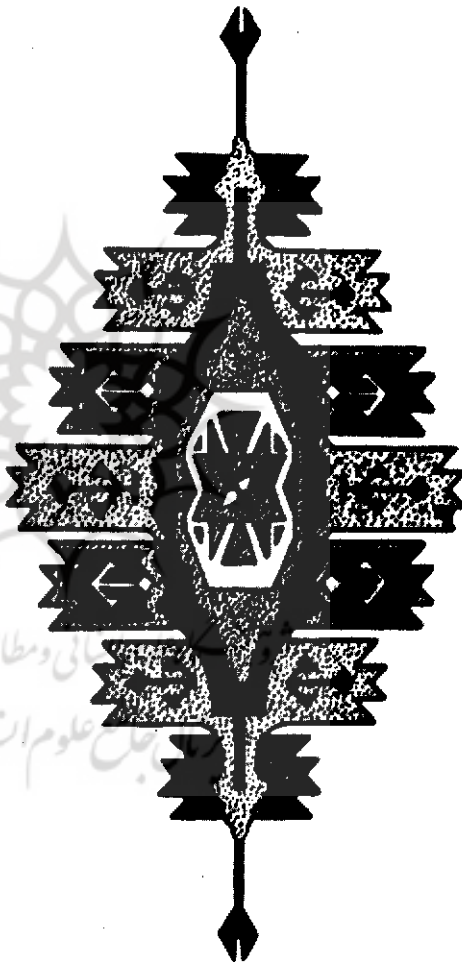
طبق اسناد و کتاب‌های ادبی غرب پیدایش نقش‌های روی قالی‌های ترکمن مربوط به سلسله ساسانیان است که این نظریه کاملاً نادرست می‌باشد. ضمناً «آ. چاشن» پیدایش قالی ترکمنی را به زمان پیدایش اولیه اسلام مرتبط می‌سازد. اما اسرار و راز قالی ترکمن که از سال‌های بسیار کهن سرچشمه می‌گیرد به چه صورت بوده است.

«س. دودین» در سال ۱۹۲۷ نوشته است: قالی ترکمنی با قالی فارس و قفقاز به کلی تفاوت دارد خصوصاً بین طرز بافت قالی ترکمن و فارس تفاوت فاحشی وجود دارد. تفاوت‌هایی همچون اصول استفاده از نخ و ابریشم، رنگ‌آمیزی، سطوح قالی‌ها، ابزار مورد استفاده در بافت. این موارد کاملاً ثابت می‌کند که هنر قالی‌بافی در بین ترکمن‌ها بسیار قدیمی‌تر از فارس‌ها می‌باشد، این هنر در بین ترکمن‌ها به‌طور مستقل رشد نموده است.

«ل. کرچانوف» باستان‌شناس روس نقش‌های قالی پیدا شده مربوط به سه - چهار هزار سال قبل از میلاد را شبیه نقش‌های قالی ترکمنی می‌داند. این موضوع را «و. ماشاکوف» در سال ۱۹۷۰ در کتاب قالی‌های آسیای میانه و در سال ۱۹۶۸ باستان‌شناس مشهور مسکو در کتاب هنر تکامل یافته قره قوم این موضوع را تأیید می‌کنند. ضمناً «و. ساریانید» در کتاب خود نوشته است: قالی‌های ترکمنی به نقش‌های انسان‌های نخستین این مرز و بوم شبیه است که این شباهت قالی ترکمنی را از قالی‌های فارسی و قفقازی کاملاً متمایز می‌کند.

«آ. جیکی اوف» تأکید می‌کند که مقایسه قالی‌های ترکمنی با نسخه‌های سفال‌های قدیمی ضروری است زیرا اگر این کار را بکنیم در تعیین دوره رشد و تکامل مردم

به نظر «س. رودنیکوف» شکل‌های هندسی روی قالی نقش عمده‌ای را در شناخت آن بازی نمی‌کند زیرا این گونه نقش‌ها خصوصاً در هنر قالی‌بافی مختص به فارس‌ها نبوده است بلکه در بین مردم تمام آسیا رواج داشته است. ضمناً لازم به یادآوری است که در سال ۱۹۵۰ در کناره چپ رودخانه «قره‌کول» یک قالی دیگر کشف گردید. رودنیکوف این قالی و قالی کشف شده قبلی (پازیریک) را با هم مقایسه کرد و این طور نتیجه گرفت که قالی کشف

شده در پازیریک با روش بافت ترک‌ها یا آلمانی‌ها مطابقت دارد و قالی پیدا شده در قره‌کول با روش بافت فارس‌ها مطابقت دارد. قالی پازیریک با روش افقی بافته شده است که این در بین ایرانیان مرسوم نبوده است.

در قالی کشف شده در پازیریک نقش‌های فعلی قالی‌های ترکمنی وجود دارد اما س. رودنیکوف قالی پازیریک را «قالی فارسی» می‌نامد. خیلی از عالمان دیگر

نیز با او هم عقیده هستند زیرا هر چه باشد اولین کسی است که قدیمی‌ترین قالی دنیا را کشف کرده است. در حال حاضر نظرات او در بین عالمان مورد استفاده می‌باشد. مثلاً «د. پائولوف» در سال ۱۹۹۴ در شماره ۶۰ مجله «آسیا و آفریقای امروز» در سؤال به خوانندگان مجله می‌گوید که قالی ایران دارای قدمت تاریخی زیادی می‌باشد و قالی کشف شده در پازیریک نیز گواه بر این گفته می‌باشد. چند وقت لازم خواهد بود که پوچ بودن نظراتی همانند «مردم آسیا دارای آنچنان استعدادی نیستند که آثار هنری ظریف و با ارزش را خلق نمایند» ثابت گردد.

«ا. پانامریف» در سال ۱۹۳۱ در مجله «ترکم‌تودیه» می‌نویسد که استادان ترکمن در خلق آثار هنر ظریفه بسیار ورزیده هستند، ضمناً آنها همچنین در تقلید آثار دیگران نیز هنرمند هستند. (وی قالی‌های فارسی را مد نظر گرفته است.)

«س. تولستوف»، «م. ماسون» و دیگر محققینی که با صنعت و هنر قالی‌بافی فارس‌ها و ترک‌های قدیم آشنایی کامل دارند گفته‌های بالا را رد کرده و معتقدند که «ماساگتها» در به وجود آمدن فرهنگ و خلق آثار هنری در کوه‌های آلتای سهم به سزایی داشته‌اند و قالی یافت شده در پازیریک نیز نمونه‌ای از کار طایفه‌های ماساگتها می‌باشد. ماساگتها در سه - چهار هزار سال پیش از میلاد بر اثر تهاجمات اسکندر مقدونی به طرف آسیای مرکزی روانه شده‌اند (آنها در این منطقه به اسم «آلی یویجیلر» معروف بودند) و مغول‌ها نیز در آن زمان با طایفه‌های ماساگتها در قرن دوم قبل از میلاد به طرف آسیای مرکزی مهاجرت نموده بودند، آنها صنعت قالی‌بافی را به منطقه آلتای آورده‌اند. ضمناً قوم خویشان نزدیک او همچون «داخرها»، «اُپسارتی‌ها» نیز قالی‌های قشنگ و اعجاب‌انگیزی را بافته‌اند.

سلسله دو طایفه فوق رهبری امپراطوری «پارتها (پارثیا)» را به عهده داشته است. قالی‌های قدیمی پارتها به اروپا بسیار برده شده است و حتی امپراطور رُم نیز به این قالی‌ها ارزش خاصی داده است. «م. ماسون» اظهار می‌دارد که قالی که باستان‌شناسان شوروی در سال ۱۹۴۹ در تپه‌های «پازیریک کوه‌های آلتای» کشف نموده‌اند از نخ پشمی با رنگ‌های متنوع بافته شده است و این یادگار متعلق به اقوام «فارس» می‌باشد. با بررسی این قالی تا حدی می‌توان درخصوص چگونگی فرهنگ و هنر اقوام فارس در آن زمان پرده برداشت. ضمناً «م. موستانوف» نیز قالی کشف شده در

پازیریک را متعلق به فارس‌ها دانسته است اما گفته‌های «و. زالی‌تایوف» در این خصوص در ذهن‌ها شک و شبهه ایجاد می‌کند. او می‌نویسد که نقش‌های قالی پازیریک مشابه نقش‌های قالی ترکمنی می‌باشد و احتمالاً از «فارس‌ها» (پرسیا) با کاروان تجاری از طریق آسیای میانه به آلتای آورده شده است. پروفیسور قالی‌شناس ترک «نجت دیاریکلی» در کنفرانس بین‌المللی که درخصوص قالی ترتیب داده بود خطاب به کسانی که معتقدند قالی پازیریک در ایران بافته شده است می‌گوید: مشخص است که آن عده از محققین اصلاً با این موضوع که قالی‌بافی در اصل از آناتولی تا شرق ترکمنستان گسترش پیدا کرده است بی‌اطلاع می‌باشند. آنها انکار می‌کنند که قالی توسط طایفه قدیمی ترکمن‌ها بافته شده است. این قالی توسط طایفه‌های تکه، یموت، ساریک، آرساری، سالور، گوگلان، بشیر (نام طایفه‌های ترکمن) و دیگر طایفه‌های ترکی زبان بافته شده است. او اضافه می‌کند که تاریخ‌دانان فوق احتمالاً اطلاع ندارند که آن قالی با آن نقش‌ها، قبل از پیدایش دین مسیح و در منطقه‌ای که طایفه‌های ترک می‌زیست‌اند یافت شده است.

«آ. بک مُراد آف» (اهل ترکمنستان) متخصص فیلولوژی درخصوص قالی پازیریک می‌گوید که نقش‌های مرکز قالی و گل‌های روی آن شبیه قالی‌های یموت (یکی از طایفه‌های بزرگ ترکمن‌ها) می‌باشد. «جیکی آف» (اهل ترکمنستان) نیز با نظرات او هم عقیده است. ضمناً ن. دیار بکلی هم عقیده دارد که این قالی شبیه نقش‌های قالی طایفه یموت ترکمن و یموت‌های آناتولی می‌باشد. و بدون شک نقش‌های آن شبیه نقش‌های فعلی قالی‌های ترکمنی می‌باشد. این نقش را می‌شود در قالی‌های طایفه یموت ترکمن و آرساری افغانستان مشاهده نمود. آیا می‌شود قالی‌های نفیس ترکمن را قالی‌های دیگر کشورها نام‌گذاری کرد؟

قبل از انقلاب روسیه «س. سیمینوف» در کتاب خود تحت عنوان قالی‌های ترکستان روس می‌نویسد: اگر قالی‌های «آسیریا» و «خال دی» را با هم مقایسه کنیم با نقش‌های کنونی قالی‌های آسیای مرکزی مطابقت دارد که این حاکی از تقلید از نقش‌ها از همسایگان خود می‌باشد و ترکمنستان کنونی نیز یکی از این مثال‌ها می‌باشد ولی ترکمن‌ها که در طول سالیان متمادی با فارس‌های قالی‌باف در همسایگی زیسته‌اند هیچ‌گونه نقشی را از آنها تقلید نکرده بلکه نقش‌هایی مطابق با آداب و رسومات خود خلق نموده‌اند.

در نقش‌های قالی ترکمنی می‌شود اشکال حیواناتی مانند گوسفند، شتر، اسب، پرندگان، و دیگر جانداران را مشاهده نمود بعد از تصرف ترکمنستان توسط رژیم شوروی سابق، قالی در ترکمنستان به یک شیء خرید و فروش مبدل شد. مثلاً در سال ۱۸۹۲ از منطقه عشق‌آباد به مبلغ بیست هزار منات قالی برده‌اند. در سال ۱۹۰۰ در پساویس و در سال‌های ۱۹۱۰ - ۱۹۰۹ در نمایشگاه محصولات کشاورزی کشور تاشکند به معرض دید گذاشته شد که مدال طلای آن نمایشگاه را تصاحب نمود. قالی‌های ما در سال ۱۹۳۷ در پاریس باز هم مدال طلا و در سال ۱۹۵۸ در بروکسل مدال برنز گرفت. در ماه ژوئن سال ۱۹۶۳ در واشنگتن از کلکسیون‌های شخصی آقایان «م. جانسون، ج. مایرو، آ. جتکینس» جمعاً ۵۵ تخته قالی ترکمن به معرض نمایش گذاشته شد. از ۲۶ ژانویه لغایت ۶ مارس سال ۱۹۶۶ در موزه قالی دانشگاه هاروارد نمایشگاه قالی ترکمنی برپا شد. در سال ۱۹۶۵، ۱۹۶۶ و ۱۹۷۷ در بازار شهر لایپزیک مدال طلا به قالی‌های ترکمن تعلق یافت.

در سال ۱۹۱۴ «فلکرزام» چنین می‌نویسد: قالی ترکمنی در مقایسه با قالی‌های دیگر از استحکام بیشتری برخوردار است و کسانی که با چشم خود این قالی‌ها را دیده‌اند، می‌دانند که چقدر نفیس هستند. هر ساله در ترکمنستان به پاس خدمات و تقدیر از زحمات قالی‌بافان، جشن قالی برگزار می‌شود. نقش‌های ترکمنی هم در قالی‌های بزرگ و هم در قالیچه‌ها بکار می‌رود و تا وقتی که ترکمن‌ها به حیات خود ادامه دهند، این نقش‌ها نزد قالی‌بافان ترکمن محفوظ خواهد ماند.

